

פיתרון הבחינה בהיסטוריה ב' / מועד קיץ תשע"א

1. האידיאולוגיה הנאצית והחיים בגטו עד תחילת ביצוע "הפיתרון הסופי"

א. עקרון תורת הגזע - המין האנושי מחולק לגזעים עליונים ולגזעים נחותים. בראש פירמידת הגזעים ניצב הגזע הארי. גזע בעל תכונות נעלות כמו יופי, חכמה, יושר. גזע הוא הנו גזע היוצר את התרבות הנעלה ביותר. תחתיו בהדרגה קיימים גזעים נוספים (סכסונים, נורדים, סלאבים, שחורים). גזעים אלה משתמשים בתרבות אותה יוצרים הארים. מחוץ לפירמידת הגזעים קיים הגזע השמי, הגזע היהודי. גזע בעל תכונות גזעיות נחותות. חסר יושר, חמדן, רודף בצע, מכוער המסכן את הגזעים העליונים. בין הגזעים מתרחשת "מלחמת קיום" בה הגזע החזק צריך לנצח, על חשבונם של הגזעים הנחותים.

עיקרון האנטישמיות באידיאולוגיה הנאצית – היהודים שייכים לגזע השמי, גזע הנמצא מחוץ לפירמידת הגזעים. היהודים מהווים תת – גזע, בעל תכונות נחותות. הנאצים רואים ביהודים גזע הקשור לשטן, המפיץ מחלות גזעיות, חסר נאמנות למדינה או ללאום, טפיל החי על חשבונם של עמים אחרים שיאנו בעל כוחות ייצור משל עצמו. היותם של היהודים גזע נפרד איננה ניתנת לשינוי, ולכן יש להרחיק אותם מהחברה האנושית. במסגרת עיקרון זה הואשמו היהודים בהאשמות נוספות כמו בחתימה על חוזה ורסאי המשפיל ובכניעת גרמניה במסגרת מלחמת העולם הראשונה.

בקטע המקור:

- היהודים מתאפיינים בעם שאינו בעל קשר לאוכלוסייה הסובבת אותו ומוגדרים כאספסוף
- היהודים מפיצים מחלות
- היהודים מוכרים מים זה לזה, מה שמבטא את היותם רודפי בצע וכסף.
- רגשותיהם שונים משל אחרים, בשל היותם שייכים לתת-גזע הנחות מהחברה האנושית ושונה ממנה.

ב. התמודדות היהודים בגטאות:

השמירה על הקיום הפיזי ועל צלם אנוש נעשתה במטרה ליצור שגרת חיים במציאות בלתי אפשרית. פעילות זו כללה בין השאר:

- הקמת ארגונים מסייעים ליהודים – בתי חולים / בתי יתומים / הקמת הצנטוס / וועדי הבתים
- פעילות תנועות הנוער – בבניית מסגרת ושגרת חיים עבור הילדים והנוער בגטו.
- הקמת בתי ספר בתוך הגטאות
- פעילות דתית שנעשתה בסתר בשל האיסור שחל על כך מצד הגרמנים
- הברחת מזון – בעיקר על ידי ילדים
- יצירת מקומות עבודה אלטרנטיביים – בד"כ ביוזמת היודנראט ששאף ליצור גטו יצרני, על מנת ליצור צידוק לחייהם של היהודים.
- הפעילות כללה סיוע של חברי היודנראט או פעילות שהתקיימה ביוזמה פרטית של יהודים בגטו.

2. מדיניות החוץ של גרמניה:

א. צעדים מטור א'

- הסכם אי התקפה בין גרמניה לפולין : בשנת 1934 חתמו הגרמנים הסכם אי התקפה למשך 10 שנים. במטרה להראות את חוסר רצונם בתוקפנות ובנוסף על מנת להביא את הפולנים לשאננות, כאשר יותקפו תוך כמה שנים. הפולנים חתמו על ההסכם בשל רצונם להבטיח את ביטחונם, ובשל שניסיונותיהם לחתום על הסכמים דומים עם מדינות המערב נכשלו.

- הסכם ימי עם בריטניה – בשנת 1935 חתמו צ'מברלין, ראש ממשלת בריטניה, והיטלר על הסכם צבאי. לפי ההסכם תוכל גרמניה להקים לעצמה צי ימי בהיקף של 30% מהצי הבריטי. ההסכם ביטל למעשה את חוזה ורסאי, אותו ביקש היטלר למגר. כמו כן, ההסכם אפשר להיטלר להתחזק צבאית ללא יכולת ממשית של מדינות המערב וחבר הלאומים לפקח על היקף הייצור.

- פלישה לחבל הריין – החבל הוגדר כשטח מפורז בשנת 1919, במסגרת הסכם ורסאי. מפקדי הצבא הגרמנים טענו כי פלישה גרמנית לחבל תביא לתגובה תוקפנית של צרפת. למרות זאת, בשנת 1936 פלשו שלוש ארמיות גרמניות לחבל הריין. כך קרב היטלר את צבאו לגבול צרפת והחל בהכנות להתקפה עתידית. כמו כן במהלך המלחמה ישמש החבל כמקום לייצור נשק ותחמושת עבור הורמאקט.

צעדים מטור ב'

- סיפוח אוסטריה – בשנת 1938 היטלר מספח את אוסטריה לרייך ה – 3. הוא עושה זאת באמצעות אימוץ מלחמה וצעדים פוליטיים המביאים להתפטרותו של ראש ממשלת אוסטריה. במסגרת הסיפוח מגדיל היטלר את שטחו של הרייך ה – 3, מצרף את צבא אוסטריה לורמאקט, יוצר גישה לכיבוש מדינות נוספות באירופה וכמובן מבטל עוד סעיף בחוזה ורסאי, בו נכתב כי חל איסור על סיפוח אוסטריה לגרמניה.

- סיפוח חבל הסודטים – בשנת 1938 דורש היטלר את סיפוח החבל מצ'כוסלובקיה לגרמניה. החבל נלקח מגרמניה במסגרת חוזה ורסאי. איומי המלחמה של היטלר מובילים לכינוס וועדת מינכן. במהלכה החליטו מנהיגי בריטניה, גרמניה, צרפת ואיטליה על סיפוח החבל לרייך ה-3, בהבטחה מצד היטלר שלא לבוא בדרישות טריטוריאליים נוספות. מנהיגי צ'כוסלובקיה לא הוזמנו לוועידה. סיפוח החבל יצר יתרון אסטרטגי לגרמניה מול צ'כוסלובקיה, ויביא לכיבוש המהיר, כמו כן החבל כלל מפעלים ומשאבים רבים שסופחו לרייך ה-3.
- הסכם ריבנטרופ מולוטוב – בשנת 1939 חותמים שרי החוץ הגרמני והסובייטי על הסכם אי התקפה למשך 10 שנים. כמו כן ההסכם כולל סחר חליפין בין המדינות והסכמה על כיבוש עתידי של פולין ושל המדינות הבלטיות (סעיפים סודיים). היטלר חתם על ההסכם במטרה ליצור שאננות בקרב הסובייטים וכמו כן הבטיח לעצמו שקט בגבול המזרחי, זאת כאשר ידע כי תקיפת פולין תגובה בהכרזת מלחמה כנגד גרמניה בגבול המערבי מצד צרפת ובריטניה.

ב. תגובת בריטניה למדיניות החוץ התוקפנית של היטלר הייתה פייסנית. הבריטים נמנעו מכניסה למצב של מלחמה מול דרישותיו ומעשיו התוקפניים של היטלר.
המניעים:

- צמברלין, ראש ממשלת בריטניה, סבר כי חוזה ורסאי מוגזם, ויש לבטל את ההגבלות שהוטלו במסגרתו על גרמניה.
- הבריטים בקשו לחזק את גרמניה מבחינה צבאית מתוך חשש לתקיפה עתידית של הסובייטים את מרכז ומערב אירופה.
- בריטניה הייתה במשבר כלכלי במהלך שנות ה-30 ולכן לא ביקשה לצאת למלחמה בה הייתה עלולה להפסיד.
- דעת הקהל בבריטניה התנגדה לפתיחה של מלחמה נוספת באירופה, לאחר תוצאות מלחמת העולם הראשונה.

3. התמודדות יהודי גרמניה עם מדיניות הנאצים וועידת אוויאן.

- א. הסיבות להגירה המועטה של יהודים מגרמניה בשנים 1933 – 1938
- התנגדות של ההנהגה היהודית להגירה. בשל חוסר רצון להוכיח את חוסר נאמנותם של היהודים לגרמניה ובשל החשיבה כי המדיניות האנטישמית הינה זמנית ובקרב תחלוף.
  - מדינות מעטות הסכימו לקבל יהודים אליהם.
  - לקראת סוף שנות ה-30 צמצמה בריטניה את ממדי העלייה היהודית ל א"י בשל התגברות המאבק היהודי-ערבי

דרכי התמודדות:

- תחום הקהילה** – הקמת הנציגות הארצית – דאגה לניהול שגרת חייהם של יהודי גרמניה בתחומי התעסוקה, שינוי תעסוקתי, עזרה סוציאלית, הקמת בתי ספר יהודים וכו'.
- בתחום המשפט** - האגודה המרכזית היהודית -פנתה לבתי המשפט בגרמניה. חברי האגודה התבססו על חוקי הדמוקרטיה ובקשו להביא לביטול החוקים האנטישמיים כנגד הציבור היהודי.

ב. וועידת אוויאן 1938 .

כונסה על ידי הנשיא האמריקני רוזוולט. הוועידה כונסה בצרפת ועסקה במציאת פיתרון לבעיית הפליטים באירופה.
תוצאות הוועידה:

- נציגי המדינות הביעו התנגדות או חוסר שינוי בעמדותיהם לגבי מציאת פיתרון לבעיית הפליטים היהודים באירופה.
- הוחלט להקים וועד לענייני פליטים. אולם לא נתנו לוועד סמכויות ותקציב של ממש.

ההשפעה על מדיניותו של היטלר כלפי היהודים בגרמניה:

- היטלר הבין כי העולם אדיש לתוקפנותו כלפי היהודים.
- היטלר החרף את מדיניותו התוקפנית והאנטישמית כלפי יהודי גרמניה. דבר שבא לידי ביטוי לראשונה באלימות פיזית מתוכננת ומאורגנת (גירוש זבונשיין וליל הבדולח) והחרפת התקנות כלפי היהודים.

פרק שני:

4. א. הלבטים המוזכרים בקטע:

- מי יבצע את עבודת השילוחים של היהודים מגטו לודז'. האם היהודים יעשו זאת או שינסו להימנע מכך, ולמסור את העבודה לקבוצה אחרת.
- את מי יש להכליל באקציה.

דרכי ההתמודדות:

- היהודים יבצעו בעצמם את השילוחים על מנת לשלוט בזהות הנכללים באקציה
- הוחלט כי ישלחו החולים הקשים שאינם בעלי סיכוי גבוה לשרוד בתנאי החיים הבלתי אפשריים בגטו. זאת מתוך הרצון לשמור על היהודים הבריאים בעלי הסיכוי לשרוד.

ב. לבטים נוספים של חברי היודנראט:

- ציות לפקודות הגרמנים – היודנראט חויב לקבל על עצמו את ביצוע פקודות הנאצים, ללא יכולת לסרב. מימוש הפקודות בשטח הגטו התפרש כשיתוף פעולה עם הגרמנים הצוררים והביא את חברי היודנראט להתלבטות קשה
- התמודדות מול תנועות המחותרת - בחלק מהגטאות התגבשו תנועות מחותרת אשר התכוונו לצאת למרד חסר סיכוי כנגד הגרמנים. חברי היודנראט התלבטו האם להלשין ולהסגיר את חברי המחותרת לנאצים, ובכך למנוע עונש קולקטיבי אפשרי שיוטל על כל תושבי הגטו, או יוכיח את חוסר שליטתם של היודנראטים בנעשה בגטו.

5. הרחבת מלחמת העולם השנייה לחזיתות נוספות וסיומה

א. הסיבות לפלישת גרמניה לברית המועצות (מבצע ברברוסה)

- **כשולן מבצע ארי הם** – הגרמנים לא הצליחו להכניע את בריטניה במסגרת מבצע זה. תקוותם הייתה שהכנעת ברית המועצות תביא לכניעתה של בריטניה או לצירופה למדינות הציר.
- **שיקול כלכלי וצבאי** - היטלר ביקש להגיע למקורות הנפט בקווקז, זאת על מנת להשיג שליטה על מחצבים וכן ליצור גישה לכיבוש המזרח התיכון בעתיד.
- **שיקול אידיאולוגי** – על פי האידיאולוגיה הנאצית הרוסים שייכים לגזע הסלאבי. ייעודם הוא לשרת את הגזע הנבחר, הגזע הארי (הגרמני). לכן יש צידוק לכיבוש ברית המועצות. כמו כן במסגרת עיקרון "מרחב המחיה" יש להגדיל את שטח הרייך השלישי על מנת לספק לגזע הנבחר שטח רחב ומשאבים נוספים.

ההשפעה על המשך המלחמה:

- כניסת ברית המועצות למלחמה – כניסה של מעצמה בסדר גודל של ברית המועצות שינתה את מאזן הכוחות לטובת מדינות הברית.
- מרגע הפלישה נלחמו הגרמנים בשתי חזיתות, החזית המזרחית מול הסובייטים והחזית המערבית מול מדינות המערב.
- הפלישה המכונה מבצע ברברוסה נכשלה בסופו של דבר. כשולן צבאי זה הביא לנסיגת הכוחות הגרמניים לאחור לאחר שנתיים של הצלחות צבאיות חסרות תקדים.

ב. השפעת הצטרפותה של ארצות הברית למלחמה על מאזן הכוחות.

- כניסת ארצות הברית למלחמת העולם השנייה לאחר ההפצצה של הבסיס האמריקני בפרל הרבור שינתה את מאזן הכוחות. הצטרפותה של מעצמה צבאית בעלת צבא רחב היקף, בעל כלי נשק חזקים ומודרניים. הביאה ליצירת יתרון ברור לטובתן של מדינות הברית.
- כמו כן הצטרפות ארצות הברית חיזקה את הכוחות הלוחמים באירופה, ובמקביל הביאה להכנתם של היפנים שלחמו במזרח הרחוק.

השיקולים להטלת פצצת האטום על הערים הירושימה ונגסקי:

- § ארצות-הברית רצתה לסיים את המלחמה ולחסוך בחיי אדם, כאשר יפן סירבה להיכנע. ההערכות האמריקאיות היו כי פלישה יבשתית ליפן לשם הכניעתה עלולה לגרום למותם של מיליוני חיילים אמריקאיים ואזרחים יפנים.
- § הנשיא טרומן רצה להפגין כלפי הרוסים את היכולת הגרעינית של ארצות-הברית כהוכחה לעליונותה, תוך ניסיון להרתיעם מלהמשיך את התפשטותם הטריטוריאלית באסיה ובאירופה.
- § ארצות-הברית הייתה בשלבים מתקדמים של פיתוח הפצצות הגרעיניות – "פרויקט מנהטן". מפתחי הפרויקט ביקשו לבחון את יעילות וכדאיות הפרויקט.

6. יחס האוכלוסייה בארצות הכיבוש אל היהודים, ועמדת ממשלות בעולם החופשי.

א. גורמים שהשפיעו על היחס של האוכלוסייה המקומית בארצות הכיבוש הנאצי אל היהודים שחיו בארצות אלו: **מסורת אנטישמית (מסורת גזענית)** – בחלק מהמדינות התקיימה אנטישמיות ואף וחוזקה על-ידי התעמולה הנאצית.

דרגת הכיבוש הגרמני / פחד מפני הגרמנים – במקומות בהם הנאצים שלטו באופן ישיר כמו בפולין ובאוקראינה, בחרו האזרחים לשתוק ונמנעו מלסייע ליהודים מתוך פחד מפני הגרמנים ומפני המשטרה המקומית ששיתפה עימם פעולה.

זיהוי יהודים עם הקומוניזם – יהודים זוהו כבולשביקים (קומוניסטים) בעיקר במקומות שנכבשו על-ידי ברית-המועצות כמו מזרח פולין וליטא.

מצוקה בשל המלחמה – תושבי המדינות הכבושות סבלו בעצמם מן המלחמה. היה עליהם להתמודד עם המחסור במזון, מאסר של מכרים וקרובים, חיים בצל הכיבוש הנאצי ועוד. כל אלה גרמו להם לראות במצבם של היהודים דבר שולי, ועל כן הם גילו אדישות למצבם.

חמדות לרכוש היהודי – היו באוכלוסייה אנשים שרצו לקבל לידיהם חלק מהרכוש המופקע של היהודים: עסקים, מפעלים, אדמות.

מספר היהודים – ככל שמספר היהודים במדינה היה רב יותר, כך הצלתם הייתה קשה ומסובכת.

ב. שיקולים שהשפיעו על עמדת ארצות הברית כלפי הצלת היהודים בזמן ביצוע הפיתרון הסופי:

הסכמים צבאיים – מדינות הברית ביניהן ארצות הברית חתמו על הסכם "כניעה ללא תנאי". הסכם זה חייב אותן להימנע מהסכמי ביניים עד כניעתן הסופית של מדינות הציר.

שיקולים צבאיים – ארצות הברית ביקשה להשקיע את כל המאמצים והמשאבים בהמשך המלחמה כנגד מדינות הציר. בקשות להשקעת משאבים בהצלת יהודים נדחו.

שיקולים פוליטיים – ארצות הברית ביקשה להמשיך במאמצי המלחמה ולהימנע ממתן יחס פרטי ליהודים על מנת למגר את החשיבה שהקונגרס האמריקני מושפע ומנהל על ידי הקהילה היהודית בארצות הברית.

דוגמאות:

החלטות וועידת ברמודה = ארצות הברית שהייתה שותפה לוועידה שעסקה בבעיית הפליטים באירופה, ביניהם הפליטים היהודים, סירבה להשקיע מאמצים סבירים או להיכנס למשא ומתן עם הגרמנים לשם הצלת יהודים.

ההחלטה לא להפציץ את מחנה ההשמדה אושוויץ – האמריקנים נמנעו מלהפציץ את המחנה ואת מסילות הברזל שהובילו את "רכבות המוות" למחנה. זאת על אף שידעו בפירוש כי המקום מתחוללת השמדה שיטתית והיו בעלי יכולת צבאית להפציץ את המחנה.

7. א. הנימוקים שהזכיר גרומיקו בנאומו שמצדיקים הקמת מדינה ליהודים:

- השמדת רוב יהדות אירופה בשואה.
- בעיית היהודים העקורים לאחר השואה ותנאי המחיה הקשים במחנות העקורים.
- יש לתת פיצוי ליהודים שסבלו במהלך המלחמה בשל פשעי הנאצים
- שאיפת היהודים למדינה לאומית היא טבעית לאור העובדה שאף מדינה לא מוצאת מקלט עבורם.
- גם ליהודים וגם לערבים שורשים בא"י.

שני פתרונות לשאלת א"י:

- הקמת מדינה דו לאומית, יהודית וערבית בא"י.
- לאור היחסים העכורים בין היהודים לבין הערבים יש להקים בא"י שתי מדינות לאומיות, לערבים וליהודים.

ב. עמדת ברית-המועצות – המלחמה הקרה

בנאומו המפורסם, תאר גרומיקו את סבלם של יהודי אירופה בשואה ותמך בשאיפתם להקים מדינה יהודית. הרקע לכך היה: המלחמה הקרה.

המלחמה הקרה עיצבה את מדינות שתי המעצמות. ברית-המועצות ביקשה להגביר את אזורי השפעתה באזור המזרח התיכון וליצור דריסת רגל באזור האסטרטגי, אשר היה משופע במקורות אנרגיה (נפט). בנוסף, שאפה ברית-המועצות לסלק את בריטניה מהמזרח התיכון, על מנת להחליש את מדינות המערב. הממשל הסובייטי העריך כי תמיכה במדינה יהודית, תאפשר להפוך את ארץ-ישראל לקומוניסטית וזאת בשל הרקע הסוציאליסטי של הנהגת הישוב היהודי בארץ: מרבית העולים הגיעו מרוסיה, המפלגות המרכזיות היו סוציאליסטיות (מפא"י ומפלגת העבודה) וכן פעלה בארץ מפלגה קומוניסטית.

- ההחלטה של בריה"מ לתמוך בהקמת מדינה יהודית היה קריטי בדיון באו"ם. לאור המלחמה הקרה, האינטרסים של ארה"ב ושל בריה"מ היו מנוגדים בכל שאר השאלות. ההסכמה של שתי המעצמות בשאלת עתיד א"י אפשרה הכרעה שעד כה נראתה בלתי אפשרית. ללא תמיכת בריה"מ סביר להניח שעתידי א"י לא היה מוכרע בדיון המיוחד באו"ם במאי 47.

8.א. החלטתו של בן-גוריון לפרק את המחטרות, ביטאה את נחישותו ליצור מסגרת צבאית אחת – צבא אחד, סמכות אחת, מרות אחת. כל זאת כיסוד מחייב במדינה מתוקנת אשר מתמודדת על קיומה מול מתקפה צבאית ערבית משולבת.

ב-28 במאי 1948 פורסמה פקודת הקמת צה"ל, שלפיה יונהג גיוס חובה לצה"ל. כל אדם המשרת בצה"ל חויב להישבע אמונים למדינת ישראל ונאסר על קיומו של כל כוח מחוץ לצה"ל. אנשי אצ"ל ולח"י גויסו לצה"ל. בפקודה שפורסמה נאמר: "עם הקמת מדינת ישראל יצאה ההגנה ממחטרות והפכה לצבא סדיר... בידיו של צבא זה הופקד מעכשיו ביטחון העם והמולדת...".

חשיבות הקמת צה"ל:

- הקמת צבא סדיר אפשר לגייס לוחמים רבים לטובת הלחימה במהלכה של מלחמת העצמאות ותוך כדי לחימה בצבאות סדירים של מדינות ערב.

- הקמת צבא סדיר אפשר לשלוט בכל הכוחות על ידי גוף מרכזי אחד ולא על ידי שלוש הנהגות של שלוש מחטרות בעלות אידיאולוגיות שונות.

- הקמת צבא סדיר אפשר לנהל את הלחימה באופן מסודר ומאורגן בכל החזיתות, תחת מחויבות של אזרחים ומתוך מחויבות לחוק מדינה ולא מתוך הרגשת מחויבות בלבד.

ב. הקמת צה"ל ופירוק המחטרות

עם הקמת המדינה הוחלט על-פירוק המחטרות והקמת צה"ל, שבתוכו השתלבו שלוש המחטרות והפלמ"ח. פקודת יום מיוחדת פורסמה ב-31 במאי 1948, ולמחרת נחתם ההסכם עם האצ"ל בדבר התפרקותו. בתחילה שולבו אנשי האצ"ל בתוך צה"ל כגדודים מיוחדים, אולם לאחר פרשת "אלטלנה" גויסו כיחידים. בן-גוריון ביקש להביא לאחדות השורות ורצה למנוע אפשרות קיומה של זרוע שתפעל באופן מובדל משאר חטיבות הצבא, ולכן פעל לפירוק הפלמ"ח. התהליך בוצע בהדרגה עקב ההתנגדות העזה של אנשיו שביקשו להנהיג או להיות הצבא הסדיר, זאת בשל היותם הכוח הגדול והמסודר ביותר. חברי הלח"י סרבו להתפרק מנשקם באזור ירושלים, שלא נכלל בחלוקה, אך בסופו של דבר נעתרו לדרישת ההתפרקות.

9. הסכמי שביתת הנשק והיווצרות בעיית הפליטים הפלשתינאים

בתום מלחמת העצמאות בינואר 1949, נפתחו ברודוס שיחות לשביתת נשק בין ישראל למדינות ערב. נכונותם של מדינות ערב לשאת ולתת עם ישראל היוו מפנה חשוב לאחר שסירבו קודם להכיר בקיומה של המדינה.

§ הסכם שביתת הנשק עם מצרים:

○ כל אזור הנגב השתייך למדינת ישראל עד קו ניצנה-אזור זה הפך למופרז (אסור להכניס כוחות צבא).

○ רצועת עזה הייתה תחת שלטון מיצרי.

○ כיס פאלוג'ה יפונה על-ידי המצרים.

§ הסכם שביתת הנשק עם לבנון:

○ קו הגבול בין המדינות תאם את הגבול המנדטורי (קו הגבול שהיה בין בריטניה לבין צרפת).

○ ישראל נאלצה לסגת מ-14 כפרים לבנונים עליהם השתלטה.

○ נקבע שהצבא הלבנוני יפנה את ראש הנקרה.

§ הסכם שביתת הנשק עם ירדן:

○ נקבע שירושלים תחולק בין הצד המזרחי לירדנים והמערבי לישראל.

○ יקויים חופש תנועה בכביש ובמסילות הרכבת לירושלים. וכמו כן תהיה גישה חופשית אל כל המקומות הקדושים כולל הכותל.

○ ירדן ויתרה על אזור ועדי-ערה, וישראל הסכימה לויתורים באזור חברון.

§ הסכמי שביתת הנשק עם סוריה:

○ קו שביתת הנשק תאם את הגבול הבינלאומי מלבד כמה אזורים מפוזרים: אזור שליד הקיבוצים דן וצפנה מצפון לכינרת, אזור קיבוץ גדות, אזור מושב אלמגור ואזור עין גב שמדרום לכינרת.

○ הכנרת כולה תישאר בשליטה ישראלית.

חשיבות הסכמי שביתת הנשק למדינת ישראל:

- בכל ההסכמים נקבע שהם נחתמו על מנת "להקל על המעבר מן ההפוגה לשלום של קבע בארץ ישראל". כך שימשו קווי שביתת הנשק כגבולות בפועל כל עוד כובדו על-ידי שני הצדדים.
- החתימה על ההסכמים הקלה על מדינת ישראל שהתקשתה להמשיך ולהתמיד במאמץ המלחמתי הממושך.
- ההסכמים אפשרו להפנות את תקציבי המדינה ומשאביה לקליטת עולים ולביסוסה של המדינה הצעירה.
- ההסכמים הוכיחו את חוזקה וחוסנה של המדינה ושל צה"ל, והיו להוכחה כי מדינות ערב הובסו במלחמה. עובדה זו הביאה לתחושה שמדינת ישראל איננה דבר חולף ויש בידי היהודים להחזיק במדינת הלאום החדשה.

ב. הבעיות שנותרו לא פתורות לאחר המלחמה:

§ בעיית הפליטים הפלסטינים – בעיית הפליטים נוצרה במהלך מלחמת העצמאות והיא מהווה את אחד הנושאים המרכזיים השנויים במחלוקת בין מדינת ישראל לבין העם הפלסטיני והעולם הערבי כולו עד עצם היום הזה.

כאשר החלו הכוחות היהודיים לעבור לאסטרטגיה של התקפה – החל להתעורר פחד בקרב האוכלוסייה הערבית בארץ. את תחושת הפחד ליבו שידורים בתחנות ערביות. הן הציגו את הלוחמים היהודים כשואפי נקם והרג. את הבריחה של ערביי ארץ-ישראל ב-1948 לא עצרה ההנהגה המקומית, וברוב המקרים היו חבריה ראשנים לבריחה. גם צבאות ערב לא הציגו עצמם, כמי שבא לסייע לערביי ארץ-ישראל ולא פעלו כגורם מרגיע ועוצר בריחה. המנהיגות היהודית נקטה את העמדה: לא למנוע את הבריחה ולא לאפשר לבורחים לחזור. ישנן מספר גישות אשר מסבירות כיצד נוצרה הבעיה, הצד הערבי טוען עדיין כי ישראל (וקודם לכן היישוב היהודי) גרשה במכוון את האוכלוסייה הערבית בתוכנית יזומה לשם טיהור ארץ-ישראל מאוכלוסייה ערבית.

גישה נוספת בה תומך הצד הישראלי טוענת כי הפלסטינים ברחו מארץ-ישראל בזמן המלחמה – כל זאת ביוזמתם ובעידודם של מנהיגי העולם הערבי. אותם מנהיגים הבטיחו לאוכלוסייה אשר נמלטה כי יובטח להם לשוב לביתם לאדמתם לאחר חיסולה של המדינה היהודית. הצד הערבי טוען כי מדובר על קרוב למיליון פליטים ואילו הצד הישראלי טוען כי מדובר במספרים קטנים בהרבה.

החל מתחילת המלחמה נקטו ראשי היישוב היהודי ולאחר מכן הממשלה הישראלית במדיניות של מניעת השיבה של הפליטים למקומות מגוריהם.

במו"מ שניהלה ישראל על הסכמי שביתת הנשק ברודוס הסכים בן-גוריון להחזרה של מספר קטן יחסית של פליטים תמורת התחייבות לאי הבעיה בעתיד.

בעיני ישראל זכות השיבה של הפליטים נתפסת כאיום מסוכן על קיומה של המדינה ועל היותה מדינה יהודית.

ראשי מדינות ערב סרבו להצעת הפשרה הישראלית ולמעשה לכל רעיון של הישוב הפליטים במדינתם – הם ריכזו אותם במחנות פליטים מלאים במצוקה.

העולם הערבי והפליטים עצמם דורשים להשיב את כל מי שגורש מארץ-ישראל להחזיר את אדמתו ולקבל פיצוי על רכושו שאבד.

רק בירדן שולבו הפליטים כאזרחים לכל דבר.

§ נושא פרוז השטחים במו"מ עם הסורים נותר מעורפל, מאחר ששני הצדדים לא הצליחו להגיע להסכמה מלאה באשר למהותו של הפירוז הזה. סוריה טענה כי מדובר בשטח הפקר בו לאף צד אין הזכות להיכנס אליו ואילו ישראל טענה כי הכניסה לשטחים המפורזים אסורה רק לכוחות צבא. הפרשנות השונה של הצדדים לגבי מושג זה (שטחים מפורזים) הביאה לכך שהסורים פתחו באש בכל פעם שניסו החקלאים הישראליים לעבד את השדות במקום.

§ מעמדה של ירושלים – האו"ם שאף להשאיר את ירושלים במעמד בינלאומי, ואילו ישראל וירדן הגיעו להסכמה ביניהן על חלוקת ירושלים. לכן, לא הכירו מדינות רבות בהכרזה

הישראלית על ירושלים המערבית כבירת ישראל. בנוסף בנושא הצירים לירושלים – דרך לטרון והגישה למקומות הקדושים (כמו הכותל, הר הצופים והר הזיתים) – לא היתה הסכמה ולכן במקומות רבים בירושלים שררה מתיחות ומדי פעם היו חילופי אש בין הכוחות הלוחמים באזור קווי התפר בעיר.

פרק רביעי

10. א.מדוע העימות מול מצרים הוא בלתי נמנע:

§ פעולות ההסתננות אשר סכנו את החיים השגרתיים בישראל. בשנים 1955-1956 גברו הפעולות ולבשו מימד חדש: המצרים ארגנו יחידות "פדאיון" אשר זרעו הרס וטרור באזורים מאוכלסים ויצרו תחושה של חרדה וחוסר ביטחון בצבור. חוליות אלו אומנו ונתמכו על-ידי משלת מצרים. ישראל הגיבה בפעולות תגמול אשר הובילו להסלמה בין שתי המדינות.

§ פגיעה בנתיבי הים והאוויר לישראל. מצרים סגרה את תעלת סואץ בפני אניות ישראליות ואניות המפליגות לישראל. בספטמבר 1955 סגרה מצרים את מיצרי טיראן בפתח מפרץ אילת בפני השייט לישראל. כמו כן, חסמה מצרים את נתיבי המעבר האוויריים מאילת דרומה. ישראל תיכננה לפרוץ המצור באמצעות מלחמה.

§ שינוי במאזן החימוש האזורי: עסקת הנשק הצ'כית עם מצרים בשנת 1955 שנעשתה בעידוד ובהכוונה סובייטים היתה ביטוי להתקרבות בין מצרים ובין ברית-המועצות והיתה חסרת תקדים בהיקפה. כמויות גדולות של נשק סובייטי מודרני שכללו מטוסי הפצצה ארוכי טווח שאיימו על העורף הישראלי. ישראל ראתה בכך איום בטחוני וסכנה לקיומה ועל כן תיכננה מבצע צבאי להסרת איום זה.

§ ברית צבאית בין מדינות ערב ביזמת מצרים. מצרים גיבשה ברית צבאית בין מדינות ערב כנגד ישראל. מוקם פיקוד משותף בין צבאות סוריה ומצרים. הליגה הערבית הכריזה כי התקפה על מצרים פרושה התקפה על מדינות ערב כולן. בשנת 1956 מצטרפת ירדן לברית וישראל הרגישה מכותרת. ביטוי לכך היה כניסת צבא זר לירדן. מאז ומעולם הקפידה ישראל כי צבא זר לא יכנס לירדן ויסכן את קיומה של ישראל.

§ תעמולה והצהרות מלחמה. הנשיא נאצר הכריז בגלוי על מטרתו במיגור ישראל והציב את המאבק בישראל כיעד בדרך לאיחוד ערבי. הצהרותיו של הנשיא שילהבו את ההמונים בארצו ובמרבית מדינות ערב והגבירו את אווירת המלחמה ראש הממשלה בן-גוריון לא היה מוכן להסתכן במלחמה במצרים ללא תמיכת מעצמה. הוא חשש מפני עוצמתה של מצרים החמושה במיטב הנשק הסובייטי ומפני הפצצות חיל האוויר המצרי על ערי ישראל.

על פי הקטע החליט בן גוריון שזוהי שעת כושר לצאת למלחמה נגד מצרים

§ נוצרה שותפות אינטרסים בין ישראל לבין בריטניה וצרפת לפעולה נגד מצרים ולהפלת משטרו של נשיאה נאצר. צרפת הייתה מעוניינת לפעול כנגד מצרים עקב תמיכת נאצר במורדים באלג'יריה וכך נוצרה שותפות אינטרסים בין ישראל לצרפת כנגד מצרים.

§ הקהילה הבין לאומית לא תפנה אצבע מאשימה כלפי תוקפנות ישראלית.

§ לישראל יהיה קל הרבה יותר להלחם בצבא המצרי בעזרתן של שתי מעצמות כגון צרפת ובריטניה.

§ היציאה לקרב תמנע מהמצרים להתחזק מבחינה צבאית

ב. תוצאות מלחמת סיני והשפעותיה:

§ צה"ל הוכיח את כושרו המבצעי. תוך 100 שעות הגיע צה"ל לתעלת סואץ, והביס את הכוחות המצריים תוך שימוש באסטרטגיות קרב שאומצו משיטות הלוחמה של הוורמאכט (צבא גרמניה הנאצית) – מלחמת בזק.

§ המבצע שיפר את יכולת ההרתעה של ישראל והעניק לישראל כ-10 שנים של שקט בגבולותיה (עד מלחמת ששת הימים ב-1967).

§ הוסר המצור הימי על ישראל במפרץ אילת וניתן היה לפתח קשרי מסחר עם אסיה ואפריקה. הישגים נוספים: חצי האי סיני נשאר מפורז מיחידות צבא מצריות משמעותיות, נפסקו ההסתננות ופעולות ה"פדאיון". כח או"ם הוצב בעזה, סיני ושרם א-שייך כדי להבטיח את השלום.

§ הברית עם צרפת הודקה מאד ושתוף הפעולה עימה הביא ליוזמות נוספות כמו בניית הכור הגרעיני בדימונה.

11. עיצוב זיכרון השואה בחברה הישראלית:

א. מדינת ישראל חוקקה מספר חוקים בנושא השואה שעבר העם היהודי.
 § **החוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם** -1950. החוק קובע כי מדינת ישראל יכולה לשפוט אנשים שביצעו פשעים בתקופת השואה, כולל עבירות ייחודיות לפשעי הנאצים ועוזריהם, ובהן פשעים נגד האנושות; מסירת בני אדם לידי הנאצים; סחיטה מאדם מוסתר ומבוקש על-ידי הנאצים, או מן האדם המסתיר אותו; חברות בארגונים נאציים וארגונים משתפי פעולה).

§ **חוק זיכרון השואה והגבורה (יד ושם)** – חוק זה דן בהקמתו ובתחומי פעילותו של ארגון יד ושם להנצחת השואה במדינת ישראל.

§ **חוק יום הזכרון לשואה ולגבורה** – חוק זה נועד לקבוע יום אחד בשנה להתייחדות עם זכר השואה שהמיטו הנאצים ועוזריהם על העם היהודי ועם זכר מעשי הגבורה ומעשי המרד בימים ההם.

היחס לניצולים מצד החברה הישראלית: בשנות ה-50 העדיפו ניצולי השואה לשמור לעצמם את החוויות הקשות מתקופת השואה. הם הדחיקו את העבר והתמקדו ברצון לשכוח. רבים מהם ביקשו להשתקם ולבנות חיי משפחה חדשים ואחרים התקשו להתמודד עם הטראומה הקשה.

הישראלים נטו להטיח ביקורת בניצולים מתוך האשמתם שלא הקדימו לעלות לארץ-ישראל לפני המלחמה. כמו כן הוטחה ביקורת בניצולים על כך שהובילו כצאן לטבח ללא התנגדות אמיתית לגרמנים. היו ישראלים שגילו אמפתיה כלפי הניצולים אך לא נעשתה פעילות משמעותית בחברה למענם של ניצולים אלו.

החברה הישראלית לא מצאה לנכון לעסוק בנושא השואה בשל הסיבות הבאות:

- היישוב היהודי היה עסוק בהישרדות במסגרת מלחמת העצמאות
- ישראלים רבים לא הכירו את קורות היהודים תחת המשטר הנאצי והטילו ספק באמינות של סיפורי הניצולים.
- העולם היה בשלב איסוף העדויות על מימדי הרצח שעבר העם היהודי

ב. השפעת משפט אייכמן על יחס החברה הישראלית אל ניצולי השואה:

משפט אייכמן שינה את יחס החברה הישראלית כלפי ניצולי השואה. זאת בשל הסיבות הבאות:

- מבצע לכידתו המזהיר של אייכמן הביא לרגשות של גאווה בקרב הציבור הישראלי כולו.
- במהלך המשפט נתנו מאות עדויות של ניצולי שואה – עדויות אלו הביאו להתעניינות עצומה במשפט ששודר בשידורים ישירים ברדיו ופורסם בכלי תקשורת האחרים. המשפט הביא להתעניינות עצומה בקרב כל שכבות הגיל בישראל.
- המשפט העלה לתודעה הציבורית לא רק את נושא השואה אלא את ההתייחסות אל הניצולים עצמם – איש איש וסיפורו האישי. המשפט שבר את שתיקתם של הניצולים והפך את המושג שואה לנחלת הכלל – ולא רק של הניצולים. בכך הפך נושא השואה לנושא "לאומי" ולא לנושא פרטי בלבד.

השפעת המשפט על הפרשנות לגבורה של היהודים בשואה:

- עד המשפט נחשבה הגבורה של היהודים בשואה רק ללוחמי הגטאות ולמצטרפים לשורות הפרטיזנים.
- לאחר המשפט, כאשר יצאה לאור תוכנית התרמית של הנאצים והמציאות הבלתי אפשרית במהלך המלחמה והשואה, הורחבה ההגדרה "גבורה יהודית בשואה" והכלילה גם את היהודים שהצליחו לשרוד את התקופה הנוראה חרף הקשיים, ו"אשמת ההליכה הצאן לטבח" התחלפה במקרים רבים בתחושת אמפטיה, צער והבנה.

12. א. הסיבות והנסיבות לעלייה:

- § מלחמת ששת הימים ותוצאותיה עוררה את הרגשות הלאומיים בקרב יהודי ברית-המועצות שביקשו לבנות את חייהם במדינת היהודית. לכן, הם החלו לפנות לשלטונות המקומיים והבינלאומיים וביניהם האו"ם ולבקש לממש את זכותם לשוב למולדתם תוך ויתור על אזרחותם בברית-המועצות.
- § התחשבות סובייטית בדעת הקהל עולמית. הפניות הפומביות והנרגשות של יהודי ברית-המועצות זכו לתהודה עולמית-תקשורתית. דעת הקהל התייצבה לצד יהודי ברית-המועצות ותמכה בסיסמא "שלח את עמי" שכוון גם לשיחרורם של אסירים יהודים פוליטיים (אסירי ציון) כמו אידה נודל. כך גבר הלחץ על ממשלות במערב לפעול לעלייתם למדינת ישראל.
- § ממשלת ברית-המועצות ביקשה להמנע מבידוד בינלאומי ומהחרפת הקשרים עם ארצות-הברית (תקופת הפשרת היחסים בין המעצמות- הדטאנט) והחליטה למנף סוגיה זו על מנת להרחיב את הקשרים הכלכליים עם המערב. כפועל יוצא של החלטה זו הגדילה ממשלת ברית-המועצות את אשרות העליה למדינת ישראל אך במקביל הפעילה יד קשה כלפי הפעילים הציוניים.
- § ברית-המועצות חששה מאד מעזיבה המונית של יהודי המדינה והעריכה כי אם תתיר למספר מסויים של יהודים לעלות למדינת ישראל, אזי יפחת הלחץ הבינלאומי לפתוח לחלוטין את שערי המדינה.

קשיים ייחודיים:

- § יהודי ברית-המועצות הגיעו ממקומות שונים – חלקם מהרפובליקות באסיה והקווקז וחלקם מהרפובליקות האירופאיות (רוסיה ואוקראינה). הפיזור הגיאוגרפי העיד על אופי וצביון תרבותי שוני בין העולים ולכן לא היתה ביניהן לכידות חברתית. חלקם, אף היה מנותק מן המסורת והדת.
- § בתחום המקצועי – בעיית אי התאמה בין השכלתם וכישוריהם לצורכי המדינה. העליה מברית-המועצות התאפיינה בעולים משכילים בעלי עיסוקים שלא היו רלוונטיים בישראל כמו מהנדסי יערות. בנוסף, משרד הבריאות בישראל דרש מהעולים שהיו בעלי השכלה רפואית בברית-המועצות להשלים את השכלתם בתחום זה במדינת ישראל.
- § מחאות בקרב העולים הוותיקים – בשנות ה-70 הגיעו למדינת ישראל כ-160 אלף איש. השכלתם של העולים ומשלח ידם אפשרו למדינה לסייע להם בהסבה מקצועית במידת הצורך. בשונה מתקופת קום המדינה, תמכה מדינת ישראל בעולים בתחומים שונים: הפניה למרכזי קליטה, מגורים, לסיוע ברכישת השפה והכוונה מקצועית. מדיניות זו עוררה כעס בקרב היהודים הוותיקים יחסית שעלו למדינה בשנים הראשונות לקיומה – בעיקר אלו מארצות צפון אפריקה. מנהיגיהם, "הפנתרים השחורים" (תנועת מחאה של יוצאי ארצות המזרח) ביקשו להשוות את התנאים שניתנו לעולי ברית-המועצות לאלה שניתנו לעולים מארצות האסלאם.

ב. בראש הממשלה דאז, דוד בן-גוריון, שהיה תומך נלהב של תפיסה זו, אמר שיש להביא יהודים מכל העולם, לדאוג שיזנחו את תרבותם הגלותית ולסגל אותם ללשון אחת, תרבות אחת, אזרחות אחת, נאמנות אחת וחוקים חדשים. כור ההיתוך יביא ליצירת אומה חדשה בעלת מאפיינים אחידים. על-פי בן-גוריון יש להנחיל לעולים את המורשת של היישוב – ציונות, חלוציות, אהבת הארץ וערכים מתוך התרבות המערבית המודרנית. הדרך להשגת מטרה זו הייתה באמצעות השירות הצבאי והחינוך.

הדרכים למימוש מדיניות כור ההיתוך כללו: הנחלת מיומנויות השפה העברית במערכת החינוך, הדגשת סמלי ההזדהות הקולקטיבית, הקמת מסגרות לימודי הערב למבוגרים, הפיכת החינוך לחובה ולממלכתי. כמו כן מומשה מדיניות זו במסגרת השירות בצה"ל.

המעבר 'מכור ההיתוך' לחברה רב תרבותית כפי שבא לידי ביטוי בתחומים שונים בחברה ובתרבות במדינת ישראל.

מדיניות קליטת העלייה לישראל עברה שינויים משמעותיים במהלך ששת העשורים לקיום המדינה – מתפיסת 'כור ההיתוך' לגישת הרב תרבותיות.

הביטוי 'כור ההיתוך' מתייחס למדיניות ממשלת ישראל בשנותיה הראשונות, ולפיה העולים מתפוצות ישראל יתאימו עצמם לכלל האומה הישראלית המתחדשת שסימלה המייצג הוא דמות הצבר. המטרה הייתה התאמת העולים החדשים, מכל הארצות, למודל היהודי החדש המבטא בתרבותו, בעיסוקיו ובהופעתו את המהפכה הציונית, שעמדה בניגוד לכל מה שהזכיר וסימל את היהודי בגולה. הכוונה הייתה לסלק את חוליי הגלות ולהניח יסודות לחברה יהודית חדשה ובריאה שתקום בארץ ויצירת הזהות הלאומית אחידה. השיח בתרבות הישראלית הדגיש את מוטיב דמות הצבר, הודגשה גבורת הלוחמים והגשמת קיבוץ הגלויות במדינת ישראל. תומכיה של

גישה זו ובראשם בן-גוריון הסבירו כי במציאות הבטחונית כלכלית של אותה תקופה (שנותיה הראשונות של במדינה) לא היתה ברירה אלא לנהל מדיניות של כור היתוך שעיקרה יצירת אומה חזקה אשר תוכל התקיים כאומה חזקה בעלת זהות אחידה, ערכים משותפים כמבחן לחוסנה הלאומי של החברה והמדינה. מתנגדיה של גישה זו היתוך מדגישים את ההתנכרות וההתעלמות מן התרבויות של העולים ובייחוד של אלו מארצות האיסלאם. כלומר מדיניות כור היתוך הינה כפייה של תרבות חדשה כלפי עולים שהיו נאמנים לתרבותם. כפייה זו יוצרת אם כן תחושות של ניכור ולעיתים התנגדות בקרב העולים.

לעומת זאת, גישה "הרב תרבותיות" שונה בתכלית. במרכזה עומד הרעיון שחברת מהגרים בנויה מתרבויות שונות. בגישה הרב תרבותיות, הקבוצות השונות שומרות על זהותן, המנהגים, האמונות, והשפה שלהן אך יחד עם זאת מאוחדות בזהותן הלאומית. יש כאן ביטוי לתהליך מעבר מתרבות שמעמידה במרכז את האומה הנבנית ואת הערכים הלאומיים המשותפים, לתרבות שמעמידה במרכז את הפרט ומבטאת פלורליזם תרבותי. מתנגדי גישה זו טוענים כי מפוררת את הלכידות החברתית ומעניקה לגיטימציה לקיומן של תרבויות שונות אגב החלשת חוסנה הלאומי של החברה. יש הרואים בגישה הרב תרבותיות טעות הפוגעת במרקם החברתי ולאומי של המדינה. פוגעת בתחושת הסולידריות החברתית, מאריכה את משך ההשתלבות של העולים ואפילו תורמת ליצירת ניכור בין העולים לוותיקים. הדוגמא הבולטת ביותר לכך היתה הפערים העמוקים בחברה בישראל הולידו בשנות ה-70 מחאה חברתית מאורגנת של צעירים בני עדות המזרח, שטענו כי מדינת ישראל מדכאת את תרבותם המזרחית ומפלה אותם לרעה במכוון. את המחאה החברתית המאורגנת ביטאה תנועת "הפנת' רים השחורים".

הגורמים למעבר לחברה רב תרבותית:

- § תהליכים כלליים שהתרחשו במדינת ישראל ובעולם המערבי – העמדת היחיד וצרכיו במרכז, החליפה את תחושת החברה המגויסת הנלחמת על עצם קיומה, והאינדיבידואליזם (היחיד) שהחליף את הקולקטיביזם.
- § מגוון אמצעי התקשורת וזמינותם – תופעה המאפשרת לעולה לשמור על קשריו התרבותיים עם ארץ מוצאו.
- § ההכרה שגם בלי הניסיון להאיץ את קליטת העולים, תוך מספר דורות ישתלבו העולים הצעירים בחברה הכללית, יעשירו אותה ויראו עצמם חלק בלתי נפרד ממנה.

המעבר מתפיסת "כור היתוך" לגישה הרב תרבותיות מבטא סובלנות לקיומן של מספר תרבויות במדינת ישראל, תוך הכרה שהמאחד בין הקבוצות השונות – ההסכמה על קיומו של משטר דמוקרטי במדינה וההכרה במוסדות השלטון שלה הממשלה, צה"ל, הכנסת ומערכת בתי המשפט.

ביטויי גישה הרב תרבותיות בתחומים שונים בחברה ובתרבות מחיי במדינת ישראל:

- § **בתקשורת** – בישראל פועלים מספר עיתונים בשפה הרוסית כמו וסטי ועוד עיתונים שמיועדים לעולים מאתיופיה. כך יכולים העולים להמשיך ולשמר את שפתם ותרבותם. ישנם אתרי אינטרנט מגוונים, ערוצי טלוויזיה המיועדים לעולים (ערוץ 9) וכן תכניות שיגור מגוונות בכלל השפות.
- § **בחינוך** – עבודות שורשים; ערבי קהילות; ציון מועדים ומנהגים של קהילות שונות; תכניות לימוד המדגישות את התרבויות השונות ואת תולדותיהן (נושא הלימוד העכשווי). בנוסף, הממסד אינו דורש מהעולים הדרישה לשנות את שמותיהם.
- § **באמנות** – יצוג התרבויות השונות: תיאטרון 'גשר', תערוכות אמנות אתיופיות; תיאטרון בשפה המרוקנית. בה בעת התרחש גם שינוי בתכנים האמנותיים – מהאדרת דמות הצבר והתמקדות בעצמאות היהודית המתחדשת אל עבר עיסוק בפרט ועולמו תוך ביקורת על מוסדות השלטון והחברה הישראלית.